

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового
права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: „Актуальні питання господарського права”

на тему:

„Класифікація господарсько-правових санкцій на
теоретичному та законодавчому (ГК) рівнях”

Студентки 1 курсу групи ПРм - 11
Галузь знань 08 «Право»
Спеціальність 081 «Право»
Карашівської Д.О.
Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні аспекти відповідальності учасників господарських відносин.....	6
1.1. Поняття, ознаки та функції господарсько-правової відповідальності.....	6
1.2. Господарські правопорушення.....	8
Розділ 2. Сутність та класифікація господарсько-правових санкцій...11	
2.1. Класифікація господарсько – правових санкцій.....	11
2.2. Штрафні та оперативно-господарські санкції.....	15
2.3. Адміністративно-господарські санкції.....	20
2.4. Підстави застосування окремих видів господарсько-правових санкцій.....	25
Висновки.....	28
Список використаних джерел	30

ВСТУП

Актуальність дослідження. Відповідальність у господарському праві - це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання - господарські правопорушення. У сфері господарювання застосовується специфічний вид юридичної відповідальності, що іменується господарсько-правовою відповідальністю чи господарсько-правовими санкціями.

Господарсько-правовій відповідальності притаманні як загальні (родові, характерні для будь-якої юридичної відповідальності), так і специфічні (видові) риси.

Господарське правопорушення - це протиправна дія або бездіяльність суб'єкта господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного суб'єкта, порушує суб'єктивні права іншого учасника відносин або третіх осіб. Господарські правопорушення можна класифікувати за видами і систематизувати в окремі групи за певними критеріями. Так, залежно від юридичної підстави (тобто які юридичні норми порушені) розрізняються договірні та позадоговірні правопорушення.

Учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, визначених Господарським кодексом України, іншими законами та договором.

Застосування господарських санкцій повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих наслідок правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання.

Основні питання відповідальності за правопорушення у сфері господарювання регулюються розділом V Господарського кодексу України.

Господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

Учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, визначених Господарським кодексом України, іншими законами та договором.

Застосування господарських санкцій повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих наслідком правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання.

Мета дослідження – проаналізувати господарсько-правові санкції та їх класифікацію.

Завдання дослідження: 1) проаналізувати поняття господарського правопорушення та господарсько-правової відповідальності; 2) розглянути різні види господарсько-правових санкцій.

Предметом дослідження є Господарський кодекс України, інші закони та нормативно-правові акти України, а також наукові джерела з питань господарського права та підприємництва.

Об'єктом дослідження є конкретні відносини, що виникають при застосування господарсько-правових санкцій.

Метод дослідження – теоретичний (аналіз і синтез), порівняльний.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

При написанні роботи використовувалися Господарський кодекс України, інші закони України, а також праці українських науковців з господарського права.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

1.1 Поняття, ознаки та функції господарсько-правової відповідальності

Як зазначається в ч. 1 ст. 216 ГК учасники господарських відносин несуть господарську відповідальність за правопорушення у сфері господарювання через застосування до правопорушника господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених законами.

Господарська відповідальність — це настання несприятливих майнових наслідків (стягнення збитків, штрафу тощо) в разі порушення правил функціонування господарського механізму, які встановлюються державними органами в інтересах держави або сторонами в договорі [1].

Господарська відповідальність, на думку Д. Липницького, А. Болотова, відрізняється сукупністю певних ознак:

1) суб'єктами відповідальності є як суб'єкти господарювання та їх структурні підрозділи, так і учасники господарських відносин, у тому числі відповідні органи державної влади;

2) у разі притягнення до неї йдеться (в кінцевому підсумку) про перетерпіння несприятливих наслідків економічного характеру (полягає у зменшенні благ суб'єкта господарювання, однак спрямована не на саму особу суб'єкта господарювання, а на його майнову базу та організацію діяльності);

3) застосовується у формі певної системи економічних санкцій, передбаченої і господарським законодавством, і укладеними договорами, і локальними нормативними актами суб'єктів господарювання;

4) застосовується тільки в разі правопорушення;

5) на відміну від цивільно-правової, адміністративної відповідальності, передбаченої нормами трудового права, вона настає незалежно від вини правопорушника;

б) з погляду форми ця відповідальність є юридичною, тому що являє собою вплив потерпілого (суб'єкта господарювання) або іншого учасника господарських відносин (державного органу управління або контролю) на правопорушника (суб'єкта господарювання) безпосередньо або за допомогою господарського суду, суду загальної юрисдикції або третейського суду.

Але в будь-якому разі держава забезпечує реалізацію господарської відповідальності за допомогою системи вповноважених державних органів.

Господарсько-правова відповідальність базується на принципах, згідно з якими:

потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання взятих зобов'язань у натурі;

у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Нині виділяють кілька основних функцій господарської відповідальності: компенсаційно-відновлювальну, стимулюючу, попереджувальну, превентивну (запобіжну), контрольню-інформаційну, сигналізаційну, регулюючу (адміністративну)[3].

Підставою господарської відповідальності є скоєне учасником господарських відносин правопорушення у сфері господарювання.

1.2 Господарські правопорушення

Господарське правопорушення — це протиправна дія або бездіяльність суб'єктів господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного суб'єкта, порушує суб'єктивні права іншого учасника відносин або третіх осіб. Так, згідно з ч. 2 ст. 193 ГК порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій.

Саме тому правопорушення залежно від юридичної підстави можуть бути договірні (неналежне виконання господарського зобов'язання) та позадоговірні (порушення правил здійснення господарської діяльності, встановлених компетентними державними органами).

Договірні, своєю чергою, поділяються на правопорушення[4]:

на стадії виникнення договорів;

пов'язані з порушенням строків виконання;

пов'язані з порушенням зобов'язань щодо якості;

пов'язані з порушенням державної дисципліни цін;

пов'язані з порушеннями у сфері кредитних і розрахункових відносин;

пов'язані з порушенням господарських зобов'язань щодо перевезення вантажів.

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним ужито всіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим унаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема,

порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, брак на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, брак у боржника необхідних коштів.

Сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер цих обставин є підставою для звільнення їх від господарської відповідальності в разі порушення зобов'язання через дані обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин.

За невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленням за ним на праві господарського відання чи оперативного управління майном, якщо інше не передбачено законами.

Ч. 2 ст. 219 ГК передбачає, що засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами про створення даного суб'єкта. У цьому аспекті є надзвичайно цікавим питання щодо відповідальності суб'єкта господарювання за зобов'язаннями свого засновника, а також особливості відповідальності суб'єктів господарювання державного сектору за зобов'язаннями свого засновника — держави.

Ч. 3 ст. 96 ЦК України передбачає: «Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, установлених установчими документами та законом».

Але незважаючи на неоднозначний виклад цього питання в науковій літературі[5], правозастосовна практика, особливо щодо розв'язання міжнародних комерційних спорів, іде іншим шляхом. Так, у відомій справі, пов'язаній з арештом на території Канади літака АН-124 «Руслан», що належить державному підприємству АНТК ім. Антонова на праві господарського відання, експертний висновок професора Довгерта та й рішення судових органів Канади виходять з констатації факту, що він

перебуває в державній власності, а відповідно, можливе накладення стягнення на нього за боргами держави[6].

Для реалізації відповідальності за правопорушення у сфері господарювання встановлюється загальний (3 роки) та скорочені строки позовної давності (спеціальна позовна давність), передбачені цивільним законодавством.

Учасники господарських відносин, що порушили майнові права або законні інтереси інших суб'єктів, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення їм претензії чи звернення до суду.

У разі необхідності відшкодування збитків або застосування інших санкцій суб'єкт господарювання чи інша юридична особа — учасник господарських відносин, чий права або законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав або інтересів має право звернутися до нього з письмовою претензією, якщо інше не встановлено законом.

РОЗДІЛ 2. СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ

2.1. Класифікація господарсько – правових санкцій

Господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, у результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій [5]:

- відшкодування збитків;
- штрафні санкції;
- оперативно-господарські санкції.

Крім зазначених до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються адміністративно-господарські санкції.

Господарські санкції застосовуються в порядку, визначеному законом, безпосередньо учасниками господарських відносин або через звернення до господарського суду, а адміністративно-господарські санкції — спеціально вповноваженими державними органами або вповноваженими органами місцевого самоврядування.

За невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленням за ним на праві господарського відання чи оперативного управління майном, якщо інше не передбачено ГК та іншими законами.

Засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами про створення даного суб'єкта.

Якщо правопорушенню сприяли неправомірні дії (бездіяльність) другої сторони зобов'язання, суд має право зменшити розмір відповідальності або звільнити відповідача від відповідальності.

Сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер цих обставин (форс-мажор) є підставою для звільнення їх від господарської відповідальності в разі порушення зобов'язання через дані обставини, і передбачити порядок засвідчення факту виникнення таких обставин.

Відшкодування збитків як вид господарських санкцій

Учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено.

Під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

До складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються:

вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства;

додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків унаслідок порушення зобов'язання другою стороною;

неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати в разі належного виконання зобов'язання другою стороною;

матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

У визначенні розміру збитків, якщо інше не передбачено законом або договором, враховуються ціни, що існували за місцем виконання зобов'язання на день задоволення боржником у добровільному порядку вимоги сторони, яка зазнала збитків, а в разі якщо вимогу не задоволено в добровільному порядку, — на день подання до суду відповідного позову про стягнення збитків.

Учасник господарських відносин, з вини якого допущено господарське правопорушення, зобов'язаний ужити необхідних заходів до запобігання збиткам у господарській сфері інших учасників господарських відносин або зменшення їх розміру, а в разі якщо збитків іншим суб'єктам завдано, зобов'язаний відшкодувати на вимогу цих суб'єктів збитки у добровільному порядку в повному обсязі, якщо законом або договором сторін не передбачено відшкодування збитків у іншому обсязі.

Штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити в разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання. Штрафні санкції стягуються понад завдані збитки.

За порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції — використовувані самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження порушень зобов'язання.

Види адміністративно-господарських санкцій, умови та порядок їх застосування визначаються Господарським кодексом, іншими законодавчими актами. Адміністративно-господарські санкції можуть бути встановлені виключно законами [11].

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі адміністративно-господарські санкції: вилучення прибутку (доходу) — ст. 240 ГК; адміністративно-господарський штраф — ст. 241 ГК; стягнення зборів (обов'язкових платежів) — ст. 242 ГК; зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання — ст. 243 ГК; застосування антидемпінгових заходів — ст. 244 ГК[2]; припинення експортно-імпортних операцій — ст. 245 ГК; застосування індивідуального режиму ліцензування — ст. 245 ГК; зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання — ст. 247 ГК; інші адміністративно-господарські санкції, встановлені Господарським кодексом та іншими законами.

Зазначимо, що підстави та порядок застосування різних видів адміністративно-правових санкцій передбачені Законами України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про захист економічної конкуренції», «Про ціни і ціноутворення», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» та ін.

Ясна річ, господарський кодекс установлює лише загальні правила. Проте вже тепер спеціалісти відзначають, що норми ГК передбачають санкції, які першою чергою обумовлюються нормами податкового права, що не зовсім співвідноситься з положеннями ст. 4 ГК щодо розмежування господарських і податкових відносин[3].

2.2. Штрафні та оперативно-господарські санкції

ГК розуміє під штрафними санкціями господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання. Таким чином, штрафні санкції:

а) завжди застосовуються у вигляді грошової суми;

б) підставою застосування штрафних санкцій є:

- порушення учасником господарських відносин правил здійснення господарської діяльності (на нашу думку, законодавець не врахував тут ту обставину, що порушення правил здійснення господарської діяльності - це самостійний вид господарського правопорушення, за який згідно з ч. 1 ст. 238 ГК до порушника застосовуються адміністративно-господарські санкції. Тим більше, що в подальших статтях, присвячених штрафним санкціям, про порушення правил здійснення господарської діяльності як підставу застосування штрафних санкцій мова не йде);

- невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання;

в) суб'єктами права застосування штрафних санкцій є учасники відносин у сфері господарювання, зазначені у ст. 2 ГК;

г) законом щодо окремих видів зобов'язань може бути визначений розмір штрафних санкцій, зміна якого за погодженням сторін не допускається.

За загальним правилом розмір штрафних санкцій передбачається законом чи договором. Пріоритет у визначенні розміру санкцій надається закону. І лише в тих випадках, коли розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, передбаченому договором (ч. 4 ст. 231 ГК).

ГК передбачає різні способи встановлення розміру санкцій договором:

- У відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання;

- у певній, визначеній грошовій сумі [8];

- У відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання;

- у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг).

Певні особливості має встановлення санкцій за порушення господарського зобов'язання, в якому хоча б одна сторона є суб'єктом господарювання, що належить до державного сектора економіки, або порушення пов'язане з виконанням державного контракту, або виконання зобов'язання фінансується за рахунок Державного бюджету України чи за рахунок державного кредиту. За такі порушення штрафні санкції застосовуються (якщо інше не передбачено законом чи договором) у таких розмірах:

за порушення умов зобов'язання щодо якості (комплектності) товарів (робіт, послуг) стягується штраф у розмірі двадцяти відсотків вартості неякісних (некомплектних) товарів (робіт, послуг);

за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня у розмірі 0,1 відсотка вартості товарів (робіт, послуг), з яких допущено прострочення виконання за кожний день прострочення, а за прострочення понад тридцять днів додатково стягується штраф у розмірі семи відсотків вказаної вартості.

Законом може бути визначений розмір штрафних санкцій також за інші порушення окремих видів господарських зобов'язань, зазначених вище.

У разі недосягнення згоди між сторонами щодо встановлення та розміру штрафних санкцій за порушення зобов'язання переддоговірний спір може бути вирішений в судовому порядку за заявою заінтересованої сторони відповідно до вимог ГК і ГПК.

Штрафні санкції за порушення грошових зобов'язань встановлюються у відсотках, розмір яких визначається обліковою ставкою Національного банку

України, за увесь час користування чужими коштами, якщо інший розмір відсотків не передбачено законом або договором.

Розмір штрафних санкцій, що застосовуються у внутрішньогосподарських відносинах за порушення зобов'язань, визначається відповідним суб'єктом господарювання - господарською організацією.

Порядок застосування штрафних санкцій (співвідношення між збитками і неустойкою) встановлено ст. 232 ГК. Цей порядок дещо відрізняється від співвідношення стягнення збитків і неустойки, встановленого ст. 624 ЦК.

За загальним правилом господарського законодавства, якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, не покритій цими санкціями (залікова неустойка).

Законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли:

допускається стягнення тільки штрафних санкцій (виключна неустойка)',

збитки можуть бути стягнуті у повній сумі понад штрафні санкції (штрафна неустойка);

за вибором кредитора можуть бути стягнуті або збитки, або штрафні санкції (альтернативна неустойка).

Вимогу щодо сплати штрафних санкцій за господарське правопорушення може заявити учасник господарських відносин, права чи законні інтереси якого порушено, а у випадках, передбачених законом, - уповноважений орган, наділений господарською компетенцією.

Відсотки за неправомірне користування чужими коштами справляються по день сплати суми цих коштів кредитору, якщо законом або договором не встановлено для нарахування відсотків інший строк. За грошовим зобов'язанням боржник не повинен платити відсотки за час прострочення кредитора.

Нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від, дня, коли зобов'язання мало бути виконано.

У випадках, передбачених законом, штрафні санкції за порушення господарських зобов'язань стягуються судом у дохід держави.

ГК (ст. 233) вперше в господарському законодавстві передбачив можливість і підстави зменшення розміру штрафних санкцій: у разі якщо належні до сплати штрафні санкції надмірно великі порівняно із збитками кредитора, суд має право зменшити розмір санкцій. При цьому повинно бути взято до уваги: ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні; не лише майнові, але й інші інтереси сторін, що заслуговують на увагу.

Якщо порушення зобов'язання не завдало збитків іншим учасникам господарських відносин, суд може з урахуванням інтересів боржника зменшити розмір належних до сплати штрафних санкцій.

Одним з видів санкцій, що традиційно застосовуються за порушення господарських зобов'язань, є оперативно-господарські санкції, правові засади застосування яких значно зміцнилися з прийняттям ГК.

Як встановлено ч. 1 ст. 235 ГК, за порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції - заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку.

Отже, головна особливість застосування оперативно-господарських санкцій полягає у застосуванні їх самими сторонами без звернення до судових або інших уповноважених органів, і без згоди іншої сторони зобов'язання. Щоправда, слід мати на увазі, що до суб'єкта, який порушив

господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором.

Друга особливість полягає в тому, що оперативно-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання.

Відповідно до ч. 1 ст. 236 ГК сторони можуть передбачати у господарських договорах використання таких видів оперативно-господарських санкцій:

1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управленою стороною, із звільненням її від відповідальності за це - у разі порушення зобов'язання другою стороною. Це може бути:

відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;

відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо;

2) відмова управленої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцентному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію, тощо);

3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

4) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання.

Перелік оперативно-господарських санкцій, встановлений у ч. 1 ст. 236 ГК, не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарські санкції.

Підставою для застосування оперативно-господарських санкцій є факт порушення господарського зобов'язання другою стороною. Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання.

Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням [14].

Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій.

2.3. Адміністративно-господарські санкції

Адміністративно-господарські санкції вперше, системно, під такою назвою встановлені ГК, хоч вони вже певний час застосовуються у сфері господарювання.

Особливості застосування цих санкцій, як випливає зі змісту ст. 238 ГК, полягають у тому, що:

- а) підставою їх застосування є порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності;
- б) ці санкції застосовуються лише до суб'єктів господарювання (а не до всіх учасників господарських відносин);
- в) ці санкції можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування;

г) ці санкції є заходами організаційно-правового або майнового характеру;

д) ці санкції спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків;

е) ці санкції можуть бути встановлені виключно законами;

є) ці санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

Відповідно до законодавства до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані такі адміністративно-господарські санкції:

а) вилучення прибутку (доходу). Прибуток (доход), одержаний суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також суми прихованого (заниженого) прибутку (доходу) чи суми податку, лес плаченого за прихований об'єкт оподаткування, підлягають вилученню в доход відповідного бюджету в порядку, встановленому законом.

Крім того, з суб'єкта господарювання стягується у випадках і порядку, передбачених законом, штраф, але не більше як у двократному розмірі вилученої суми, а у разі повторного порушення протягом року після застосування цієї санкції - у трикратному розмірі вилученої суми.

Перелік порушень, за які до суб'єкта господарювання застосовуються зазначені санкції, а також порядок їх застосування визначаються законами;

б) адміністративно-господарський штраф (ст. 241 ГК). Адміністративно-господарський штраф - це грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі порушення ним встановлених правил здійснення господарської діяльності.

Перелік порушень, за які з суб'єкта господарювання стягується штраф, розмір і порядок його стягнення визначаються законами, що регулюють податкові та інші відносини, в яких допущено правопорушення.

Адміністративно-господарський штраф може застосовуватися у визначених законом випадках одночасно з іншими адміністративно-господарськими санкціями, передбаченими ст. 239 ГК;

в) Вилучення майна безпосередньо не названо в переліку адміністративно-господарських санкцій, встановлених ч. 1 ст. 239 ГК України. Разом з тим, застосування цієї санкції можливе, оскільки в зазначеній статті йдеться і про "інші адміністративно-господарські санкції, встановлені цим Кодексом та іншими законами".

У чинних законах вилучення майна, як адміністративно-господарська санкція, застосовується, як правило, щодо продукції (товарів), які неправомірно виготовлені або неправомірно використовуються (Закони України "Про захист від недобросовісної конкуренції", "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", "Про безпечність та якість харчових продуктів" тощо);

г) Незважаючи на виключення з ГК України ст. 243 (згідно із Законом України від 15 березня 2006 р.), чинне законодавство містить низку норм, що встановлюють підстави і визначають порядок застосування такої санкції, як зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання. Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 117 Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 р. за порушення певних положень бюджетного законодавства застосовується така санкція, як зупинення операцій з бюджетними коштами. Порушенням бюджетного законодавства відповідно до ч. 1 ст. 116 Бюджетного кодексу визнається порушення учасником бюджетного процесу встановлених бюджетним законодавством норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету і звіту щодо його виконання [7].

Зупинення операцій з бюджетними коштами полягає у зупиненні будь-яких операцій щодо здійснення платежів з рахунку порушника бюджетного

законодавства (ч. 1 ст. 120 Бюджетного кодексу). Механізм зупинення операцій визначається Кабінетом Міністрів України.

Зупинення видаткових операцій, як санкція за порушення податкового законодавства, передбачено пп. 20.1.15, а також пунктами 89.4 і 91.4 Податкового кодексу України;

д) застосування антидемпінгових, компенсаційних чи спеціальних заходів може мати місце у разі здійснення окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з одержанням незаконної переваги на ринку України (здійснення демпінгового імпорту, субсидованого імпорту, а також інших дій, які визначаються законом як недобросовісна конкуренція), що завдало шкоди економіці України або спричинило загрозу виникнення такої шкоди;

е) припинення експортно-імпортних операцій (ч. 1 ст. 245 ГК) як санкція застосовується у випадках недобросовісної конкуренції, розміщення валютних цінностей з порушенням встановленого законодавством порядку на рахунках та вкладах за межами України, а також в інших випадках, якщо дії учасників зовнішньоекономічної діяльності завдають шкоди економіці України;

є) застосування індивідуального режиму ліцензування - це санкція, що застосовується за порушення суб'єктами господарювання правил здійснення зовнішньоекономічної діяльності щодо анти монопольних заходів, заборони недобросовісної конкуренції та інших правил, якими встановлюються певні обмеження чи заборони у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;

ж) зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання. Ці три види санкцій тісно пов'язані між собою підставами застосування.

Як встановлено ст. 246 ГК, здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, забороняється.

У разі здійснення господарської діяльності з порушенням екологічних вимог діяльність суб'єкта господарювання може бути обмежена або зупинена Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, а також іншими уповноваженими органами в порядку, встановленому законом.

До підприємств торгівлі, громадського харчування і сфери послуг, що неодноразово допустили реалізацію недоброякісних товарів або систематично порушують встановлені законодавством правила торгівлі та надання послуг або умови зберігання і транспортування товарів, крім господарських та адміністративно-господарських санкцій, передбачених ГК, можуть застосовуватися також спеціально передбачені законом про захист прав споживачів адміністративно-господарські санкції, включаючи вилучення недоброякісних товарів та зупинення діяльності зазначених суб'єктів у встановленому законом порядку. Органи державної влади з питань захисту прав споживачів мають право у випадках і порядку, передбачених законом, приймати обов'язкові рішення про припинення суб'єктом господарювання виробництва продукції (виконання робіт, послуг), відвантаження і реалізації товарів, що не відповідають вимогам нормативних актів;

з) скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання може мати місце у разі здійснення суб'єктом господарювання діяльності, що суперечить закону чи установчим документам. Скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання провадиться за рішенням суду, що є підставою для ліквідації даного суб'єкта господарювання відповідно до ст. 59 ГК1. Ліквідація суб'єкта господарювання у зв'язку зі скасуванням його державної реєстрації за порушення закону здійснюється в порядку, встановленому ст. 60,61 ГК.

До суб'єктів господарювання можуть застосовуватися й інші адміністративно-господарські санкції, встановлені ГК та іншими законами.

Суб'єкт господарювання має право оскаржити до суду рішення будь-якого органу державної влади або органу місцевого самоврядування щодо застосування до нього адміністративно-господарських санкцій (ч. 1 ст. 249 ГК).

У разі прийняття органом державної влади або органом місцевого самоврядування акта, що не відповідає законодавству, і порушує права чи законні інтереси суб'єкта господарювання, останній відповідно до ст. 20 ГК має право звернутися до суду із заявою про визнання такого акта недійсним.

Збитки, завдані суб'єкту господарювання у зв'язку з неправомірним застосуванням до нього адміністративно-господарських санкцій підлягають відшкодуванню в порядку, встановленому ГК та іншими законами.

2.4. Підстави застосування окремих видів господарсько-правових санкцій

Як і будь-яка інша юридична відповідальність, господарсько-правова відповідальність ґрунтується на певних правових підставах. Це, по-перше, нормативні підстави, тобто сукупність норм права про відповідальність суб'єктів господарських відносин. Другою правовою підставою є господарська правосуб'єктність правопорушника (боржника) і потерпілого (кредитора). Сторонами правовідносин щодо застосування відповідальності цього виду можуть бути підприємства, установи, організації, інші юридичні особи незалежно від форми власності майна, організаційно-правових форм, тобто особи, які мають право звертатися до господарського суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів. Третя підстава називається юридико-фактичною. Це протиправні дії або бездіяльність особи – господарського правопорушника, що порушують права і законні інтереси потерпілої особи (кредитора) чи заважають їх реалізації.

Ця підстава складається з чотирьох елементів, які в теорії права називаються умовами господарсько-правової відповідальності [15]:

- факт господарського правопорушення, тобто порушення норми закону, умови договору, державного контракту тощо, внаслідок чого задаються збитки або інша шкода майновим правам та інтересам потерпілого (кредитора);
- протиправність поведінки господарського порушника. Така умова визначається у господарському праві в широкому розумінні. Це може бути як дія, так і бездіяльність, що порушують правову норму, планове завдання, умови договору тощо;
- причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника і завданими потерпілому збитками. Йдеться про так званий причинно-необхідний зв'язок, коли протиправна дія чи бездіяльність є об'єктивною причиною такого наслідку, як збитки або інша шкода, завдані потерпілому (кредиторові). Цей зв'язок необхідно доводити відповідними доказами;
- вина господарського правопорушника. Це негативне суб'єктивне ставлення правопорушника до прав і законних інтересів потерпілого.

Вина у господарській і юрисдикційній практиці – це існування двох обставин, які дають підстави для застосування відповідальності: наявність у особи-правопорушника реальних можливостей для належного виконання; невжиття ним всіх необхідних заходів для недопущення правопорушення, запобігання збиткам (шкоді) потерпілого.

Формою вини може бути як умисел, так і необережність правопорушника. Вина обох сторін підлягає взаємному заліку. Якщо невиконання або неналежне виконання зобов'язання виникло з вини обох сторін, юрисдикційний орган (суд, господарський, третейський суд) відповідно зменшує розмір відповідальності боржника. Це має місце і тоді, коли кредитор навмисно або з необережності сприяв збільшенню розмірів збитків або не вжив заходів щодо їх зменшення.

За наявності у невиконанні чи неналежному виконанні зобов'язання вини кредитора у формі умислу або необережності боржник звільняється від виконання зобов'язання. Інше може бути встановлено законом.

Вина є однією з умов відповідальності в деліктних зобов'язаннях між суб'єктами. Той, хто заподіяв шкоду, звільняється від її відшкодування, якщо доведе, що шкоду заподіяно не з його вини.

Вина підприємства (господарюючого суб'єкта) – це вина його працівників. Отже, принцип відповідальності за вину вимагає визначення конкретних працівників, дія або бездіяльність яких спричинили невиконання зобов'язань чи заподіяння шкоди.

Сукупність (склад) чотирьох названих умов утворює юридично-фактичні підстави господарсько-правової відповідальності.

Для застосування майнової відповідальності у вигляді відшкодування збитків потрібна наявність усіх чотирьох умов, тоді як для застосування неустойки (штрафу, пені) досить лише двох з них: факту господарського правопорушення та протиправності поведінки порушника.

ВИСНОВКИ

Господарсько-правова відповідальність — це майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення.

Господарсько-правова відповідальність як важлива складова господарського правопорядку виконує важливі функції. Функції господарсько-правової відповідальності — це напрямки її дії, той господарський результат, що настає в результаті застосування господарсько-правової відповідальності.

Формами господарсько-правової відповідальності є: відшкодування збитків; сплата неустойки; конфіскація як вид господарсько-правових санкцій; господарсько-адміністративні штрафи; оперативно-господарські санкції; планово-госпрозрахункові (оціночні) санкції; господарсько-організаційні санкції.

Характерними (видовими) ознаками господарсько-правової відповідальності є: сфера застосування - господарські правовідносини (господарсько-майнові та/або господарсько-організаційні); юридична підстава — акти господарського законодавства та господарські договори; фактичні підстави - господарське правопорушення, склад якого залежить від виду (форми) господарсько-правової відповідальності; презумпція вини порушника та особливість визначення вини; суб'єктами господарсько-правової відповідальності є учасники господарських правовідносин (суб'єкти господарювання, суб'єкти господарсько-організаційних повноважень, засновники та учасники господарських організацій, власники майна суб'єктів господарювання; контрагенти суб'єктів господарювання за господарськими договорами; спрямованість господарсько-правової відповідальності переважно на майнову базу порушника і лише в окремих випадках - на особу порушника (примусова реорганізація та примусова ліквідація); змістом

господарсько-правової відповідальності є заходи впливу (санкції) - майнової (відшкодування збитків, штрафні санкції, конфіскація) та/або організаційної (призупинення дії або анулювання ліцензій, скасування відомостей державної реєстрації, примусова реорганізація та ін.) спрямованості, що відбиваються на економічних інтересах порушника; порядок застосування - залежно від виду та форми господарсько-правової відповідальності.

У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції.

Штрафні санкції – господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

Оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. До суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором.

Крім зазначених господарських санкцій, до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються адміністративно-господарські санкції.

Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Задорожній О.В. Норма міжнародного права // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.:Знання України, 2004 — Т.2 — 812с. ISBN 966-316-045-4
2. Заморська Л. І. Логіко-структурні закономірності щодо визначених норм права // Держава і право. Юрид. і політ. науки. — 2008. — Вип. 39. — С. 40-47.
3. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права : Підручник. - Львів: «Новий Світ – 2000», 2003. – 584с.
4. Кириченко В.М., Куракін О.М. Теорія держави і права : модульний курс : Навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 264с.
8. Козловський А.
5. Корнута Р. Вітчизняні погляди на структуру норми права // Право України. — 2007. — № 7. — С. 19-21.
6. Кравчук М. В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – 3-є вид., змін. й доп. / М. В. Кравчук. – Тернопіль: Терно-граф, 2015. – 480 с.
7. 10. Ліщина І. Регулювання реалізації рішень Європейського Суду з прав людини // Ліщина І./Право України. – 2015. – № 5. – С. 18-22
8. Молибога М. П. Класифікація тлумачення норм права / М. П. Молибога // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. — 2010. — Вип. 50. — С. 76-83.
9. Орехов В. Ю. Місце санкції у структурі правової норми // Держава і право. Юрид. і політ. науки. — 2005. — Вип. 29. — С. 102—108.
10. Шевчук О.Р. Поняття та правова природа фінансових послуг / О.Р. Шевчук // — Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 5 (197)– С. 29

11. Шевчук О.Р. Ринок фінансових послуг як об'єкт наукового дослідження фінансово-правової науки/ О.Р. Шевчук//. – Адвокат. – 2012. – №10(121). – С. 29 –32

12. Шевчук О.Р., Ментух Н.Ф. Фінансово–правові засади діяльності Національного банку України у сфері стабілізації грошово–кредитного та валютного ринків України. // О.Р. Шевчук, Ментух Н.Ф.//. – Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – 2012. – №30. – Т.2. – С. 29 –3212.

10. Ручкин Е. Б. К вопросу о нормативности права // Пробл. законности. — 2001. — Вып. 46 — С. 3–9.

11. Славська І. Механізм захисту прав людини – основоположний принцип сучасного українського конституціоналізму // Славська І. / Право України. – 2011. – № 9. – С. 22-25

12. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун; Пер. з рос.- 2-е вид.- Х.: Консум, 2005.- 656 с.

13. Темченко В. Функції держави з забезпечення прав людини у ринковій економіці // Темченко В./Право України. – 2014. – № 5. – С. 17-24

14. Ульянова О. Правові фікції і правові презумпції: єдність та відмінність // Право України. — 2005. — № 6. — С. 101—103.

15. Якушев І. Взаємодія норм трудового права і правового регулювання / І. Якушев // Історико-правовий часопис. - 2016. - № 2. - С. 107-112. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2016_2_23